

Mies ja ääni

■ Olli Castrén

Yliopistoa on Kuopioon yritetty perustaa usein historiallisissa kriisitilanteissa. J. V. Snellman kirjoitti Kuopion gymnaasin – nykyään Kuopion lyseon lukion – vihkiäisistä *Saima*-lehdessään vuonna 1844, että ”vähän yli kaksi vuosisataa sitten perustettiin Turkuun Suomen ensimmäinen lukio, josta sitten kehittyi yliopisto. Jokainen voi helposti nähdä, miten sivistys on tästä vähäisestä alusta kehittynyt. Miksei voisi toivoa, että nyt vihitty oppilaitos on vuorostaan kahden vuosisadan kuluttua, tai paljon aikaisemminkin, kehittynyt yhtä pitkälle.”

Eipä Snellman arvannut, että jo puolen vuosikymmenen kuluttua toive oli vähällä toteutua. Vuonna 1848 puhkesi Ranskassa Euroopan ”hullu vuosi” eli ”kansojen kevät”, kuten köyhät sitä Pariisissa toivorikkaina nimittivät. Levottomuudet, joiden airueina olivat tietysti ylioppilaat, levisivät nopeasti yli Euroopan. Tsaari Nikolai I pelkäsi niiden leviävän Helsingin yliopiston kautta Venäjälle, siksi yliopisto oli siirrettävä saastumiselta turvaan sisämaahan. Ennen kuin sopiva paikka oli löytynyt, mellakat kuitenkin laantuivat ja kansojen kevät kuihtui. Mutta paras vaihtoehto Helsingin yliopistolle olisi tutkittujen Oulun, Vaasan ja Kuopion joukosta ollut Kuopio.

Jatkuviin kieliriitoihin ja ahtauteen kyllästynyt Helsingin yliopiston rehtori ehdotti vuonna 1911 toisen yliopiston perustamista. *Helsingin Sanomat* innostui asiasta ja arvioi tästä syntyvän kilpailun syventävän ”tieteellistä viljelyä” ja tuovan huomattavia myönteisiä vaikutuksia uudelle seudulle. Lisäksi uudessa yliopistossa, jonka voisi ajatella sijoitetuksi Kuopioon, koska tällä kaupungilla suomalaisuutensa ohella on useita muitakin edellytyksiä yliopistokaupungiksi, ylioppilaat harjoittaisivat opintonsa täysin suoma-

laisessa ympäristössä. Yksin tällä seikalla tulisi olemaan suurta merkitystä heidän henkiselle kehitykselleen.

Tarvittiin vielä kaksi maailmansotaa ja yksi vallankumous, mutta vain 122 vuotta Snellmanin ennustuksesta, ennenkuin Kuopion korkeakoulu perustettiin.

Toisen maailmansodan jälkeen suuret yhteiskunnalliset ja poliittiset muutokset vaativat muutoksia myös rakenteissa. Kulttuurin alueella muutospaine oli yllättävän kova. Tuskin olivat sodan aiheuttamat pahimmat tuhot korjattu, kun sivistyneen maailman yli levisi valtava tarve perustaa ja rakentaa uusia yliopistoja. 1960-luvulla into oli suurimmillaan.

Myös köyhä Suomi osoitti suurta kulttuurimieltä ja halua kohdella maan eri osia tasarvoisesti. Jo vuonna 1958 oli perustettu Oulun yliopisto, mutta vasta 4. maaliskuuta 1966 oli kulttuurin ja aluepolitiikan suuri päivä. Eduskunta perusti samassa istunnossa viisi yliopistoa. Tampereelle saatiin yliopisto laajentamalla yhteiskunnallista korkeakoulua, Jyväskylässä puolestaan laajennettiin kasvatustieteellinen korkeakoulu yliopistoksi ja Itä-Suomen yliopisto perustettiin, tosin jakamalla sen aluepoliittisista syistä Joensuun, Kuopion ja Lappeenrannan korkeakouluihin. Tampere sai teknillisen korkeakoulun ja Vaasa kauppar korkeakoulun. Presidentti vahvisti yliopistojen perustamista koskevat lait 25. maaliskuuta 1966.

Korkeat koulut, suuret odotukset

Kaksi vuotta myöhemmin säädettiin peruskoululaki ja kuusi vuotta myöhemmin kansanterveyslaki. Eduskunta oli näin sitoutunut valtaviin kustannuksiin. Sillä oli oikeus odottaa yliopistoilta tehokkuutta tehtävässään tuottaa hyvin

koulutettua henkilökuntaa edessä oleviin suuriin tarpeisiin.

Jokaisen yliopiston odotettiin tuovan korkeimman tason jatko-opiskelupaikkoja peruskoulun myötä lisääntyvälle ylioppilasjoukolle. Niiden odotettiin lisäävän myös aineellista hyvinvointia, sillä olihan kyse mitä suurimmassa määrin aluepolitiikasta. Nämä odotukset kohdistuivat myös Kuopion korkeakouluun.

1960-luvulla yhteiskunta eli Suomessa suurta murroskautta. Kun maatalousvaltaisesta yhteiskunnasta vapautunut työvoima hakeutui teollistuville alueille, syntyi suuri muutoliike Etelä-Suomeen ja Ruotsiin. Elintason epätasaisen nousun vuoksi muodostui jyrkkiä vastakohta-asetelmia. Kiinnostus politiikkaan kasvoi ja puoluepolitiikka tunkeutui yhteiskunnan joka alueelle. Koska äänioikeuskäraja aleni samanaikaisesti kun suuret ikäluokat tulivat äänestysikään, käytiin nuorista kovaa kilpailua. Nuoret, opiskelijatkin, näkivät mahdollisuuden ajaa omia etujaan puoluepolitiikan kautta. Kun mahdollisuus yliopisto-opiskeluun laajeni uusiin kansankerroksiin, kasvoivat opiskelijamäärät usein tiloihin ja opettajamääriin nähden kohtuuttomiksi. Opiskelijoiden halu kehittää yliopistojen opiskeluolosuhteita ja opetusta ei saavuttanut perinteisissä yliopistoissa riittävää vastakaikua. Vaatimukset radikalisoituivat ulkomailta tulevien esimerkkien mukaisesti, kunnes lopulta oltiin valtaamassa Vanhan ylioppilastalon lisäksi koko yliopistolaitosta. Siihenhän ”Mies ja ääni”-vaatimus tähtäsi.

1960-luku oli myös suurta vapautumisen aikaa. Perinteiset arvot kyseenalaistettiin, naisten vapautuminen ehkäisytablettien keksimisen jälkeen alkoi, tuli kanta-aottava taide. Suomi kuohui. Tässä muutosvaatimusten ja ristiriitaisten aatevirtausten ilmapiirissä, mutta toisaalta suurten mahdollisuuksien edessä, käynnistyi Kuopion korkeakoulun suunnittelu vuonna 1966.

Tehtävään valittu Kuopion korkeakoulun valmistelutoimikunta laati perusteelliset ehdotukset laaja-alaisen ja jo selvästi uusia piirteitä omaavan korkeakoulun opetuksen sisällöksi ja rakenteiksi. Ulkopuolisten lausuntojen perusteella kävi kuitenkin ilmi, että sellaisenaan ne

eivät voineet toteutua. Työn jatkajaksi ja suunnitelmien toteuttajaksi perustettiin vuonna 1969 suunnittelutoimikunta, jonka puheenjohtajana toimin. Se joutui muokkaamaan opetuksen sisällöt nopeasti muuttuneisiin oloihin sopiviksi.

Suunnittelutoimikuntaan kuului valtion virastojen ja Kuopion kaupungin kokeneita virkamiehiä. Mutta se joukko, jonka tehtävänä oli opetuksen ja tieteellisen tutkimuksen edellytysten ja korkeakoulun rakenteiden toiminnallinen suunnittelu, oli pieni kuuden hengen ryhmä, jonka keski-ikä oli 37 vuotta. Jokaisella oli lähes 20 vuoden kokemus yliopistosta, opiskelijana ja opettajana. Se oli avoin ottamaan vastaan muutוסvaatimukset mahdollisuutena kehittää vanhaa ja luoda uutta. Opiskelijoiden edustajat olivat koko ajan tiukasti mukana. Lisäksi käytettiin kymmenittäin asiantuntijoita.

Ylioppilaiden levottomuuttakin aiheuttanut liikehdintä toi yliopistojen ongelmat yleiseen tietoisuuteen. Poliitikot olivat valmiita muutoksiin, vaikka kaikkien onneksi ”Mies ja ääni”-periaate ei toteutunutkaan. Uudistuvaan opetusministeriöön perustettiin korkeakoulu- ja tiedepoliittinen osasto sekä sinne runsaasti virkoja. Ne täytettiin poliittisesti aktiiveilla vastavalmistuneilla maistereilla. Heillä oli tuoreessa muistissa yliopistojen korjaamista vaativat olot.

Tuohon aikaan jokaisella yliopistolla oli omat lakinsa ja asetuksensa. Se teki mahdolliseksi toteuttaa omaleimaisen korkeakoulun. Kuopion korkeakoulu tuli olemaan laaja-alainen terveydenhoitoalan korkeakoulu, jossa jokaisen koulutusohjelman tavoitteena oli peruskoulutuksen jälkeen itsenäiseen työhön kykenevä kansalainen.

Sinnikästä aluepolitiikkaa

Kuopion korkeakouluun kohdistettiin selvä vaatimus tuottaa nopeasti lääkäreitä. Oli huu-tava lääkäripula ja edessä vielä kansanterveyslain edellyttämä valtava lisätarve terveyskeskuslääkäreistä. Tähän vaatimukseen vastattiin suunnittelemalla opetusohjelma, jonka läpäissyt opiskelija oli viiden vuoden kuluttua kelpollinen työskentelemään itsenäisesti terveyskeskuslääkärinä.

Lukuvuosi alkoi 1. syyskuuta ja päättyi 31. toukokuuta. Siihen sisältyi kahden viikon opastettu työskentely terveyskeskuksessa syys- ja kevätlukukaudella. Ohjelmaan kuului lisäksi kahden kuukauden kesätyö terveyskeskuksessa. Kesälomaa oli yksi kuukausi, kuten työntekijöillä yleensä. Koko lukuvuoden kattava lähes 100-sivuinen päivä- ja tuntikohtainen luento- ja harjoitustyöohjelma jaettiin opiskelijalle lukuvuoden alkaessa. Ohjelma oli tavattoman tiukka, mutta ei mahdoton, koskapa kuusi vuotta opetuksen aloittamisesta oli valmistunut 152 lääkäriä.

Tieteellisen tutkimuksen aloittamista pidettiin niin tärkeänä, että ensimmäisille opettajille luotiin mahdollisuudet jatkaa keskeytystä tutkimustyötään väliaikaisissakin tiloissa. Perustamalla kansanterveyden tutkimuslaitos haluttiin luoda edellytykset itäsuomalaisten sairauksien tutkimiseen ja samalla ilmaista lääketieteen tutkimuksen painopistealue.

Suunnittelutoimikunnassa pidettiin luonnontieteen opetuksen aloittamista samanaikaisesti lääketieteen opetuksen kanssa välttämättömänä. Maakunnan karttuisan käden, Kuopion kaupungin, median tuen ja oveluuden avulla opetusministeriön kielteinen kanta saatiin viime tingassa käännetyksi ja luonnontieteen opetus voitiin aloittaa samaan aikaan lääketieteen kanssa. Pää oli avattu korkeakoulun kehittymiselle yliopistoksi. Pelkona oli, että luonnontieteen opetus olisi saattanut jäädä kokonaan aloittamatta, kun lääkäripula olisi poistettu, ja lääketieteelliseksi korkeakouluksi jäänyt yksikkö olisi voitu kokonaisuudessaan lakkauttaa. Tämä pelko osoittautui oikeaksi, kun 1980-luvun lopulla yksi lääkäreiden koulutusyksikkö oli lakkautusuhan alla.

Luonnontieteen opetus oli opetusministeriön vaatimuksesta suunnattava soveltaviin, lääketiedettä tukeviin luonnontieteisiin. Tällöin selvisi, että koko korkeakoulusta olisi kehitettävä mahdollisimman laaja-alainen terveydenhoitoalan kokonaisuus. Sopivina aloina löytyivät helposti sairaalafysiikka ja biokemia.

Varsinaisesta luonnontieteestä piti myös tehdä soveltava. Ekologia, jota silloin ei vielä ollut oppialana missään yliopistossa, oli tietysti ehdo-

kas. Se oli kuitenkin ehditty jo varata johonkin toimivaan yliopistoon. Ympäristöekologian kautta päädyttiin ympäristöhygieniaan sitten, kun alan asiantuntijoita oli jo omassa korkeakoulussa. Menestynyt ala on ymmärtääkseni ollut Kuopion korkeakoulun omaleimaisimpia keksintöjä.

Lakiin Kuopion korkeakoulusta saatiin vielä yhteiskuntatiedien osasto. Eihän voitu ajatellaakaan, että 1970-luvulla lääkärikoululutusta olisi voitu edes aloittaa johdattamatta tulevia lääkäreitä yhteiskunnan tuntemiseen.

Korkeakouludemokratia tehokkuuden takeena

Hallinnon suunnittelu oli niin ikään haasteellinen tehtävä. Tiedettiin, että opiskelijat seisovat edelleen ”Mies ja ääni”-vaatimuksensa takana. Yliopistot taas eivät olleet halukkaita sitoutumaan mihinkään opiskelijakiintiöön. Sen kumminkin kenenkään kanssa neuvottelematta asetukseen Kuopion korkeakoulun väliaikaisesta hallinnosta kirjattiin, että korkeakoulun korkeimmassa hallintoelimestä, hallituksessa, oli professoreilla 20 %, muilla opettajilla 20 %, henkilökunnalla 10 % ja opiskelijoilla 30 % ääni- ja päätösvaltaa. Lisäksi rehtori ja vararehtori johtivat puhetta täysin oikeuksin. Missään muussa yliopistossa ei oltu ajateltukaan opiskelijoille näin suurta valtaa. Oltiin sitä mieltä, että hyvin suunniteltu, tiivis opetusohjelma, tyydyttävät opetustilat ja riittävästi valtaa opiskelijoille takaavat rauhallisen alun. Arvio oli oikea.

Professorien valinta tuottaa uusille yliopistoille vaikeuksia. Valintaprosessi vie valituksiin 2–3 vuotta. Siihen ei ollut aikaa. Piti keksiä jotain nopeampaa. Kehitettiin ilmoittautumiskutsumenettely, jonka mukaan lakiin Kuopion korkeakoulusta kirjattiin ”professorin virkaan voidaan kutsusta nimittää henkilö, jonka pätevyys on todettu ja jonka nimittäminen on korkeakoulun tehtävän kannalta tarkoituksenmukaista”. Ensimmäisen kerran myös yliopiston etu voitiin ottaa huomioon virkaa täytettäessä.

Ensimmäisen virantäytön yhteydessä virasta kiinnostuneet ilmoittautuivat suunnittelutoimikuntaan, joka valitsi kolme pätevintä, joiden

tieteellisistä ansioista asiantuntijat antoivat lausuntonsa. Tieteellisen pätevyden tutkimiseen asiantuntijat saivat aikaa kuusi viikkoa. Opetusnäytteet annettiin suunnittelutoimikunnassa. Virantäyttöprosessi vietiin läpi kolmessa kuukaudessa. Ensimmäiset professorit nimitettiin virkoihinsa 1. kesäkuuta 1972 alkaen. Koko kesän he viimeistelivät opetusohjelmia ja valmistelivat aloittamista.

Korkeakoulun rakennusten suunnittelu oli meille vaativa tehtävä, josta selvittiin mallikelpoisesti järjestämällä jälleen ilmoittautumiskutsukilpailu. 32 ryhmästä, joissa oli arkkitehdin lisäksi rakentamisen-, liikenteen-, LVI- ja korkeakouluasiantuntija, valittiin kilpailuun 12. Valituille ryhmille pidettiin seminaari, jossa kerrottiin Kuopion korkeakoulun ominaispiirteistä ja yliopistojen rakentamisesta ulkomailla saaduista kokemuksista. Kilpailun ratkettua opetusministeriö katsoi, että se oli ollut niin hyvä ja kattava, että ensi palkinnon saanut ryhmä sai tehtäväkseen Kuopion korkeakoulun, toisen palkinnon saanut Joensuun korkeakoulun ja kolmannen palkinnon saanut Tampereen teknillisen korkeakoulun suunnittelun. Joensuun ja Tampereen korkeakoulut eivät olleet tietoisia koko kilpailusta.

Farmasian opetuksen aloittamiseen liittyi tasapeliin päättynyt kamppailu Helsingin yliopiston kanssa, kun opiskelijapaikat jaettiin.

Kuopioon tuli moderni koulutusohjelma, jota kohti Helsingin laitoskin vähitellen siirtyi.

Hammaslääkärikoulutus, joka oli Itä-Suomen kannalta yhtä tärkeä kuin lääkärikoulutuskin, saatiin niin ikään käyntiin. Hammaslääkärin hoitoyksiköt suunniteltiin yhdessä laitevalmistajan kanssa. Samanlaisia yksiköjä on käytetty sittemmin terveyskeskuksissa yleisesti.

Suunnitellusta terveydenhoitoalan korkeakoulukokonaisuudesta jäi puuttumaan vain eläinlääketieteellinen korkeakoulu. Se oli suunnittelutoimikunnalle ja myöhemmin korkeakoulun hallintoelimille liian kova pala, vaikka kolmessa vuodessa saatiinkin paljon aikaan.

Ilmeisesti perustus tulevalle kehittämiselle oli hyvä, koska taitavasti toimien yliopistoksi muuttanut korkeakoulu on jo vuosia ollut maailman kolmansadan parhaimman yliopiston ryhmässä. Nuorten, alle 50 vuotiaiden, yliopistojen joukossa Itä-Suomen yliopisto on sijaluvulla 38. Muita nuoria suomalaisia yliopistoja ei ollut 50 parhaan joukossa.

Kirjoittaja on lääketieteen tohtori, joka toimi Kuopion korkeakoulun ensimmäisenä rehtorina. Kirjoitus perustuu puheeseen Itä-Suomen yliopiston lääketieteen opetuksen 40-vuotisjuhlassa 5.10.2012.